

Modernizm ve Postmodernizm Arasında Sanat-Dünya Tasarımı

Ümit GEZGİN

Öğr.Gör.,

Anadolu Üniversitesi

Güzel Sanatlar Fakültesi

Grafik Bölümü, Öğretim Üyesi

Sanat Eleştirmeni

Modernleşme Olgusuna Başlangıç

Modernleşme kendisini yeni bir yüz ve tasarım olarak ortaya sunduğunda dünya kendine özgü farklı içsel-dışsal süreçleri yaşıyordu. Çünkü modernleşmenin süreçsel açılımı aynı zamanda yer yüzünün Batı dışı toplumlarının trajik yeniden varoluşlarına da koşut bir oluşumu gösteriyordu. Modernleşmece teoriysen Daniel Lerner, modernleşmeyi "Batılılaşma" ile özdeş görür. Ona göre dünyanın Batılılaştırılmasının adıdır modernizm ve adeta Batı-dışı toplumlar için "tarihin sonu" anlamına da gelir.¹

Yine onun gibi bir başka modernleşme kuramcısı Eisenstadt, modernleşmeyi tarihsel olarak Batı Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da geliştirilmiş olan toplumsal ve siyasal sistemlere doğru bir gelişme süreci olarak tanımlar.² Buna göre endüstrileşmiş ve kentleşmiş Batılı toplumların süreci olarak modernizm Batı dışı toplumların da varlıksal katsayılarını oluşturan bir süreç olarak algılanıp, gerçeklik kazanacak; bu gerçeklik de zaman içinde bir tür "evrensel egemenlik", giderek "nesnel global gerçeklik" olarak herkesi kuşatacaktır.

Modernizm arkaik geçmiş fikrine olduğu kadar cemiyet aşamasına yükselmediğini düşündüğü ve premodernist yönelim ve gereklik olarak etiketleyerek paketlediği sosyolojik sınıflandırması içinde; geleneksel yapı, toplum

1 Anton C. Zivderveld, *Soyut Toplum*, Çev: Cevdet Cerit, Pınar yay., İstanbul, 1985

2 Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, Çev: Ersin Kuşdil, Ayrıntı yay., İstanbul, 1994

ve olgulara; giderek onların mimaride ve kent tasarımıyla sanatta karşılığını gündeme getiren bütün olgulara da zaman içinde bir tepki olarak karşımıza çıkmış düşünsel-eylemsel bir gerçeklik olarak konum almaktadır. Postmodernizmin "yapıbozumu" na karşılık bir "yapıinşacılık" şeklinde karşımıza da çıkar; bu salt maddesel bir güç gösterisi değil, aynı zamanda Marion J. Levy'nin de dediği gibi: "insanların da mekanize ve disipline edildiği şeyler üstü bir varlık tanımı" olarak da karşımıza çıkar.

Elbet sadece modernizmin değil, postmodernizmin ve her iki disiplini yakınlaştırmaya çalışan düşünsel açılımların da bakış açısı içinde "insan" merkezsel bir görevdedir. Çünkü dünyaya ait tasarım modelleri kurgulamaya ve yeniden insanı güdülemeye çalışan bu evrensel olma iddiasındaki her iki ideolojik kırılma; temelinde insana yönelik bir sapmayı içselleştirirler ve tasarım-model olarak karşımıza sunarlar. Bu tasarımın bir modele dönüşerek büyük dünya savaşları çıkarması, sadece insanları değil, aynı zamanda büyük uygarlık birikimini de acımasızca yok etmesiyle modernizm olumsuzluğun da göstergesine dönüşürken; ona eleştirel yaklaşımlar getiren ve yeni bakış açıları sunmaya gayret sarfeden postmodernizm; "eleştirel ironik tutum"un henüz dışına çıkamamıştır. Bu yüzden bazıları postmodernizme "nostaljik yakınma" adını takmışlardır.

Modernist Gerçeklik, Postmodernist Yakınma

Modernizm kendine özgü bir gerçeklik ilkesi yaratarak tüm yeryüzünü geçmişin zorunluluğu ve geleceğin olanakları boyutunda kuşatma ve kucaklama içgüdüleriyle kurmaya kalkışmış ve bunda büyük ölçüde de, "tüketimin fetişleştirilmesi ideolojisi"yle başarılı olmuştu. Bu yönüyle modernizm bitmiş bir proje değil; çünkü dünyanın global anlamda "modern kültür" ve "tüketim bilinci"ne geçtiğini söyleyebilmenin imkanı yok. Süreç devam ediyor; dünyanın tümünün batı merkezli yapılanması, sadece tüketim alışkanlıklarının, kalıplarının ve değerlerinin belirlenmesi değil; düşünme biçimlerinin ve düşünme biçimlerini var eden inançsal-ahlaki değerlerin de top yüklen değişmesi olgusu olduğu için modernizm devam ediyor:süren dünya kaotik ortamı da zaten modernizmin bitmediğine en somut işaret olarak karşımızda duruyor.

J. Baudrillard; "Gerçekliğin yeniden üretimi, küçültülmüş matrislere, komut-modellerine göre yapıyor artık.."3 derken; modernist projeden tamamen kopuk bir gerçeklik tasavvuru geliştirmiyor veya istemiyordu. Sadece tasarlanmış gerçekliğin modellenme sorunsalının daha sanal ve irreal görünen ve minimize edilmiş model-örnekseme yardımıyla deşifre ediliyor ve net ve genel görülüyor, daha iyi tasarlanabiliyor, demek istiyordu. Bu noktada

3 Fritjof Capra, Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası, Çev. Mustafa Armağan, İnsan yay., İstanbul, 1989

Lyotard'ın sorunsalı veya soruna-gereklige yaklaşımı daha bir farklılık içeriyordu: Ona göre kavramsala teslim olmayan bir nesne-sanat modeli, hem dünyayı ve hem de insanı çözümlenme, anlamlandırma-anlama belli bir dizge doğrultusunda daha netlikle yaklaşacaktı; eser, bakış; geliştirilen model gerçi kavramsal-soyut olana tam teslim olmuyordu ama; bu netlik öylesi kişisel bir netlikti ki her şeyi "ironik akla" uygun hale getiriyordu.⁴

Modernlik projesi git gide Augustin'e ya da Eflatun'a bağlanabilir, onlarla özdeşleştirilebilir; postmodern olanlar da Sofistlere kadar geri götürülebilir. Moderne bağlananlar akli egemen kıldıkları bir doğa gerekliliği arıyorlar; giderek kendi doğaları olan kentleri var ediyorlardı; bu kent içinde sanat da mimari ve kültür de seküler bir mantalite üzerine şekilleniyor ve insan ölümsüzmüşçesine bir hayatın tadını alabiliyordu. Postmodern yaklaşım alabildiğine mekanikleştiğini savladığı bir modernist eğilime yapıbozucu bir mantıkla karşı geldi önce; homojenleşen ve farklılıklarını yitiren dünya; kent, kültür, dil, sanat ölçeğinde aslında kendi ölümünü hazırlamıştı. Büyük yokluk ve boşluk insanoğlunun anlamsızlığını ilan etmekten başka bir işlev de yüklenmiyordu. Postmodern olan modernlikle hesaplaşma eğilimi boyutlarında ortaya çıktığında tüm masumluğunu ve cazibesini koruyordu ve Batı paradigmasının kendi muhalifini yaratacak dinamosu olarak da alkış alıyordu. Ama sonra sonra dünyanın diğer toplumlarının, "öteki" kavramı içinde kalanlarının da sahiplendiği politik-reel bir manifesto ve yeniden oluşum ve varoluş boyutu olarak da şekillenmeye başladığında Batı için kabul edilebilecek bir olgu olmaktan da çıkmaya başladı. Başlarda tümüyle Avrupa içinde doğmuş olan bir farklılığın özgün tanımı postmodernizm, git gide Batı dışı ulusların kendilerini tanımlama, anlamlandırma ve sanat yoluyla da evrensel kılma gerçekliğine dönüşmeye başlayınca geldiğimiz dünya koşulları göz önünde tutulursa cazibesini yitirdi

Dünya-Sanat Gerçekliğini Kavramanın Modern-Postmodern Açılımı

Moderleşme dünyayı gittikçe küçülen, en sonunda da mega-köye dönüştüren bir süreç olarak varlığını somutlandırdı. Temelinde bir bilgi ve enformasyon dinamiğini de barındıran modern oluşum, sayılabilir bir dünya yaratırken, sanatı da gösterinin ve satın alınabilir değerler kısıtları içinde değerlendirmeye başladı. Schoorl; Modernleşme olgusunu bütün yönleriyle betimleyebilecek bir tanımı olanaksız görse de, modernleşmenin cevheri olarak "bilimsel bilgi" yi en seçici tanım olarak değerlendirmektedir.⁵ Modern olanın sayıya indirgenebilen ve bir 'Pazar' kavramıyla da kendisini ilintili gören dışavurumu; postmodernitenin "anything goes" (her şey olur) gerçekliğiyle diyalektik bir sürece de kendisini dahil ederek; adeta çoktan seç-

⁴ Diacritics, Lyotard Özel Sayısı, Sonbahar 1984

⁵ T.B. Bottomore, Seçkinler ve Toplum, Çev. Erol Mutlu, Gündüğüün yay., Ankara 1990

meli bir dünya-sanat tanımı, kavramı ve olgusu karşımıza çıkarmaktadır.

Batılı olmayan toplumların hemen hepsinde kısmi, görece bir modernleşme ve doğal olarak da postmodern algı durumu olduğunu da özellikle belirtmek gerekir. Zaten gerçek bir modernleşme deneyimi yaşamamış bir toplumda postmodern olandan, kimlik ve bakışaçısından bahsetmek ironik de olacaktır. Modern olanın seküler dünya tasarımının yol açtığı açmaz Batı realitesi içinde postmodern durumu, realiteyi yaratmış iken; batılı olmayan toplumlar içinde postmodern olgu olsa olsa kendi geleneksel yapıları içinde modern olanı algılama biçiminde formüle olacaktır, nitekim olmaktadır da.. Ama Batı için postmodernite; rasyonalize edilmiş dünya ve sanat tasarımının yumuşatılması olgusu olarak yorumlanır ve algılanır. Netlik ve kesinliklerden kurtulmuş bir dünya tasviri, insan özgürlüğüne giden de bir yapıdır aynı zamanda.

Her iki disiplin de başından beri en görünen alan olan mimariye yüklenmiş ve kendilerine özgü yapıların rasyonel kalıplarını ortaya çıkarmışlardır. Piyasadan kaçış olarak bazılarının algıladığı postmodernite; Lyotard'a geldiğinde anlamını değiştirir; O'na göre postmodernite; mimaride görünen yüzüyle çağın değil ama daha çok piyasanın ruhunu yansıtmaktadır.⁶ Ve gerçek boyutlarıyla da modernizme karşı çıkış devrimi değildir. Olsa olsa onu onaylamadır; bir oyalama içinde onu onaylama! Seçkinci ve elitist modern kültür ve sanat tanım ve algılamaları giderek ucuz bir popülizme de dönüşmüştür bazı yazarların yorumlarında. Postmodern olan aslında içinde her tür ucuzculuğun barındığı ve her şeyin bir olurlar kisvesinde vulgarlaştığı ve değerini yitirdiği tarihin çöpspeti gerçekliğini de barındırmaktadır. Sannattaki pop-art, kavramsal oyunlar, kuratörlük boyutuyla ortaya konan çoğu eğlencelik, reklam felsefeleri vb. hep postmodern olgu olarak karşımıza, moderne itiraz şemsiyesinde sunulmakta; bütün bunlar da sanatın olduğu kadar hayatın ve dünyanın da anlam ve zeminini hepten bozmakta, bilinçleri dejenere etmektedirler. Bunun da batı için tezgahlanmış bir yenikolonyal silah olduğunu ileri süren bakış açıları da mevcuttur. Lyotard'ın "iletişim ideolojisi" olarak yorumladığı ve aslında bilinçlerin ve tüm davranış, yaşam kodlarının değiştirilmesine dayanan fetiş idolü olarak da algılanabilecek olan durum; çağımızda modern sonrası yapılanmalar ve gerçeklikler için geçerlidir.

Elbet modernizm tıkanı ve onun yerini alan postmodern durum modernizmi sıkı bir eleştiriye tutup yoluna aydınlık bir gelecek noktasından devam edip gitmiyor; o insanlığı belirsiz bir gelecek içine hapsediyor ve geçmiş referanslarını da saçma üzerine yeniden kurguluyor. Bir değer üretmiyor; sofistlerin yaptığı gibi bütün değerlerle alay edilebileceğinin müjdesini veriyor

⁶- Diacritics, 2.g.s.

bize. Bu da var olan insani değerlerin bile anlamsız saçmalara dönüşebileceğini, gerçekliğin ise hiç var olmadığı gibi, sonu kaosa kadar giden anlamsız varoluş sendromları üretiyor. Giderek her şeyi, ama her şeyi minimize edip, göreceleştirerek, bir tür geçersizlik ideolojisi oluşturuyor. Modernist sanat elitist bir yapılanım içindeydi. Postmodern sanat ise sanatın anlamsızlığını doğuran bir hiçliği içinde barındırıyor: Her şey herkes için, derken bile; 'herşey'i anlamsız kılarak yola çıkıyor..Gödel, Joyce, Duchamp, G. Steiner, Lyotard postmodernizminin bağnaz kuramları sorgulayan 'denemeci'leri olarak, ortaya bir şey koymaktan ziyade, konulmuş, verili olanı sorgulayarak yeni tasarımlara değil, (o çünkü modernizmin yaklaşım biçimidir) bilinç biçimlerine doğru,(o da insan teki boyutunda) yaklaşım göstermek istiyorlardı.⁷

Lyotard, aydınların artık yapabileceği olguları; (hakikati söylemek ve dünyayı kurtarmak vs. yerine) yeni hamleler bulmak, yeni, küçük öyküler anlatmak ve dinleme gücü edinmek, olarak yorumluyordu.⁸ Bunu elbet modern bir dünya tablosu içinde gerçekleştireceklerdi aydınlar; modernliğin önde gelen düşünürlerinden Habermas ise seküler bir estetik düzlemin gündelik yaşamdan koparılmaması gerektiğini savunuyordu. Ve total bir bakış açısı benimseyerek; bu estetik düzlemin ve algının tüm insanlara yaygınlaştırılması gerektiğini de özel olarak belirtiyordu. Bu Batı-Doğu ayrımı yapılmadan yaygınlaştırılmalı, bu paradigma evrensel bir gerçekliğin estetik realitesi olarak tüm uluslar tarafından kabul edilmeliydi.⁹ Ortak yargılar, ortak değerler, yaşam ve düşün alışkanlıkları ve tabii bunun sonucunda, içinde olmak koşuluyla estetik yargılar ve değerler skalası.. Bu global bir dünya tasarımıydı aynı zamanda, modern olanın da aynası.. Postmodernistlerin bu yapıya karşı gelmeleri sözkonusu değil; onların da istedikleri tutucu global değerlerinden ziyade global minimal öykücükler, başını kuma gömmüş aydınlar, sanatçılar topluluğunun çoğalması; kumda çelik çomak oyunlarının yaygınlaşması...

Sonuç

Modernizm de postmodernizm de sonuç itibariyle bir düşünme alışkanlığı, bir yaşam kültürü ve değerler sklası; elbet bunun içinde üretim-tüketim dengesi, dünyanın global yeniden dönüşümü ve giderek insanın tanımlanması da var; insan üretimi olan sanatın anlamlandırılması bu tanımlanmanın içinde oluşup, geliyor; başat bir öge olarak ele alınmasa bile; bilinci var eden bir dönüştürücü güç olarak artık, özellikle postmodern bakış perspektifinde daha bol ortaya konuyor. Yalnız modernizm nasıl seçkinci yapının içinde yer alıp, toplum dışı kalabiliyorsa; postmodern dönemde veya

⁷ Diacritics, a.g.s

⁸ Diacritics, a.g.s.

⁹ M. Davis: urban Renaissance and Spirit of Postmodernism, New Left Review, s. 157, 1985

söylem içinde de (yaygın algının dışında) yine başka bir boyutla, başka bir seçkinci tavra, gerçekliğe dönüşmeye başlamıştır. Algısal seçkincilik dönemidir bu: nesnenin, estetiğin, bilincin parçalanması ve çoktan seçmeli bir üretimin-yaratımın nesnesine dönüşmesiyle; başta yaratıcı olmak üzere herkese yabancılaşan bir süreci ve sonucu imlemektedir artık postmodernist estetik nesne..

İçinde yaşadığımız çağ ne premodern, ne modern, ne de postmodern bir çağ; olsa olsa eklektik bir çağ hamulesinde yaşıyoruz; git gide insan yalnızlığının kavramsal boyutuyla arttığı ve nasıl bir tanımlama yapılırsa yapılsın kent ölçeğinde, dünya ölçeğinde insanın mutlak yalnızlığı ve onun getirdiği umutsuzluğu yaşadığı bir çağ, zaman durumunu yaşıyor insanoğlu. Ve sanatın değil, kendi ruhunun kurtuluşunu arıyor. Kendi acılarını dindirecek ve varlığını huzura kavuşturacak şeyin peşinde. Modern dönemlerde bunu bir parça sanattan bekliyordu; ama o sanatın yargılayıp, ölümünü ilan eden postmodernist düşünürler sanatın bir 'oyun', felsefik bir heyecan olduğunu gösterdikleri andan itibaren,yeniden başka bir boşluğa düştüler.Değerlerin büyük yargılamalarla çözümlülüklerinin arttığı, insanların küçük heyecanlarla, kendi ölçeklerinde mutlulukları aradıkları; ama asıl büyük kavramın hala "piyasa" olduğu bir çağ durumu ve duyumu sözkonusu artık. Aslında var edilmek, yaratılmak istenen de buydu: Big Brother, (Büyük Birader) olarak 'piyasa'nın her şeyin ötesinde ve önünde insanoğlunun bütün, büyük varlığı olarak konumunu, değerini koruması, arttırarak, her koşula uygun hale dönüşebilecek amorf bir hale gelmesi.. Bütün yargılar, tartışmalar; modern öncesi, sonrası dedikoduları ve acımasız yargıları, onun varlığına halel getirmediğine göre doğru bu.. En sonunda modern-postmodern boyutta sanat ve dünya netlikten ziyade füluluğun arttığı, herkesten kendine göre bir tasarım gerçekleştirilmesini beklediği; hiç değilse bir bilinç aydınlanması ve yorumu olarak artı ve eksilerinin iyi değerlendirilmesi gereken bir bilinçsel veri alanı olarak karşımızda durmaktadır.